

УДК 37(477.87)(09)

Данилець Наталія, Розлуцька Галина

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ ОЛЕКСАНДРА МАРКУША У ЗМІСТІ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ЧИТАННЯ

У статті на основі аналізу змісту букварів – «Подкарпатурський буквар», «Зорниця», «Буквар: читайте і пишіть» та читанок – «Друга читанка», «Перша читанка», «Живе слово», «Отчина», «Світло» проаналізовано особливості методичних поглядів одного із відомих освітніх діячів Закарпаття Олександра Івановича Маркуша у 20–30-і рр. ХХ століття. Акцентовано увагу на репрезентації при розробці дидактично-змістової моделі підручників для читання практичного педагогічного досвіду автора.

Ключові слова: шкільні підручники, Олександр Маркуш, методичні ідеї, букварі, читанки.

Постановка проблеми. У процесі модернізації загальної середньої освіти якість початкового навчання пов'язується з методологічним удосконаленням засобів навчання. Підручник як засіб навчання спрямований на зміст освіти, здобуття нових знань та їх творчу реалізацію. Підручники для читання є основним засобом опанування усіх інших предметів, особливою роллю яких є репрезентувати знання мови у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, розв'язання життєвих завдань, адаптацію дітей до життя в соціальному середовищі, громадське, патріотичне, полікультурне, морально-естетичне виховання. Серед пріоритетів методологічної модернізації підручників є їх наповнення соціокультурною лінією змісту, яка розкриє особливості української національної культури. Саме тому важливим є історичний досвід реалізації методичних ідей у змісті шкільних підручників у різних регіонах України.

Аналіз досліджень і публікацій. Зміст шкільних підручників як соціокультурний феномен представлено у працях І. Беха, Н. Бібик, Т. Байбари, В. Безпалько, М. Вашуленка, К. Пономарьової, О. Прищепи, В. Мартиненко, Н. Коваль, Я. Кодлюк. Проблеми шкільного підручника через призму практичного досвіду педагогів міжвоєнного періоду висвітлено у роботах І. Баїка, Б. Гречина, О. Каськів, В. Ковальчук та ін.

Особливу групу досліджень становлять публікації сучасних закарпатських дослідників історії педагогіки. Зокрема, В.В. Гомоннай, В.В. Росул, М.І. Талапканич, В.В. Химинець, П.П. Стрічик, Б.М. Качур аналізують розвиток і становлення освіти у Закарпатті. У працях Г.М. Розлуцької проаналізовано зміст шкільних підручників з позицій полікультурності. Виховна спрямованість змісту букварів в українських школах Закарпаття розглянута О. Фізеші. Особливості вивчення російської літератури розкрито Л.В. Маляр. Краєзнавець-філолог М.І. Сенько звертає увагу на фольклорне насичення шкільних підручників закарпатських авторів, вважає, що упорядники ввели до змісту букварів і читанок кращі зразки місцевого та загальноукраїнського фольклору. Дослідники В. Пальок, Н. Марфинець висвітлюють краєзнавчу спрямованість шкільних підручників.

Мета статті – проаналізувати зміст українських шкільних підручників для читання крізь призму методичних ідей Олександра Маркуша.

Виклад основного матеріалу. Демократичний лад Чехословацької республіки, до складу якої згідно з Сен-Жерменським договором (1919 р.) увійшло Закарпаття на правах автономії під назвою «Підкарпатська Русь», сприяв розвитку освіти. У цілому розвиток народної освіти і середньої школи привів до зростання кількості інтелігенції. За статистичними даними кількість осіб інтелектуальної праці зросла вдвічі. З-поміж визначних освітньо-культурних діячів Закарпаття почесне місце належить Олександр Маркушу – одному із авторів шкільних підручників. У численних науково-методичних публікаціях О. Маркуш висвітлював актуальні питання педагогіки та розробляв рекомендації для навчання.

Основним засобом народошкільного виховання, є передусім, букварі і читанки. Підручник О. Маркуша під назвою «Подкарпаторуський буквар» у співавторстві з Е. Егрецьким та М. Гуляничем був видрукований у 1923 році. Буквар допущено до вживання у руських народних школах розпорядженням відділу цивільної управи Підкарпатської Русі 30 липня 1923 р. Тут подано друковані і писані букви. Підручник добре ілюстрований, малюнки відповідають змісту надрукованих текстів [9].

Книга містить кілька текстів на релігійну тематику, а саме: «Євангеліє» та «Церков», а у вірші «В неділю» коротко викладено принципи релігії. До циклу під назвою «Малі оповідання» увійшли невеличкі нариси, казки, вірші, пісні, загадки. Навчально-виховний потенціал містять такі твори: «Сидить Василь на припічку, держить kota за ниточку. Котик ротик розтулив та й Василька укусив», «Школяр», «Петрусьо» [9, с. 52–53, 55].

Особливу увагу читачів привертає оповідання «Хлібець» [9, с. 64–65], яке вчить молодших школярів любити і поважати важку працю селян-хліборобів. Любов до батьківського дому охарактеризовано у текстах: «Годний хлопчик», «Родна хата» [9, с. 53, 58]. У вірші «Мати», колискових «Колисанка», «Над колискою» [9, с. 55–56] оспівано материнську любов до дитини, а в творі «Без матері» [9, с. 56] – як важко дитині без материнської любові і підтримки. Ніжні почуття дитини до матері передано у тексті «Розмова» [9, с. 57].

Дбайливо підібрані до підручника оповідання та байки, в яких засуджуються такі негативні риси людського характеру, як скупість, заздрість, брехливість, невдячність («Вовк та коза», «Лев та медвідь», «Чиж і голуб», «Вовк та журавель», «Кто раз брехав – тому не вірують») [9, с. 66-68, 70]. Буквар завершується церковною і горожанською азбукою та молитвами.

Привертає увагу дослідників підручник О. Маркуша для молодших школярів – буквар «Зорниця»: перша книжечка до читання для руських дітей видана в Ужгороді у 1925 р. Цей буквар перевидавався кілька разів і був нагороджений першою премією на конкурсі підручників у 1924 р. [4]. У 1925 році Розпорядженням міністерства шкільництва і народної просвіти одобрений і допущений як підручник для народних шкіл з руською мовою навчання [11, с. 145].

На сторінках педагогічного часопису автор зазначає (цитуюмо мовою оригіналу): «Зорницю змагався я скласти так, щоби служила основою для учителя и полегшила так его роботу, як роботу дітини. Приняв я за основу вислідки новочасної методичної літератури сего предмета. Зато подав я з початку только печатнані букви. Неспоримо діло вже нині, що печатанymi буквами легше научитися читати, що писаний текст є для очей малої дітини тяжко розборчивый, шкодливый, дале, що рука – особливо нашої сільської – дітини не настолько заупражнена, щоби могла вже в перших місяцях науки орудовати грифлем, або олівцем и писати ніжні форми писаных букв. Напротив сего формы печатных букв суть прості, складуються они без помочных

ліній, мож их надяговати різними способами (выкладовати из сірок, вырізовати, выривати из папирия, нарисовати простыми чертами) и легко их читати» [6, с. 131]. Підсумовуючи вище сказане, робимо висновок про те, що автор намагався створити новий, легкий у користуванні підручник.

Спираючись на багаторічні дослідження і враховуючи досягнення тогочасної педагогіки, О. Маркуш дійшов висновку, що дітей простіше навчити читати і писати за підручником материнською мовою навчання. У підручнику матеріал має бути розміщений за принципом: від простого до складного, від знайомого до незнайомого. Фольклорні твори, які автор ввів до підручника відповідали поставленим вимогам [10, с. 78–79]. Підбираючи матеріал до «Зорниці», упорядник звертав увагу на те, щоб твори мали виховний вплив на молодших школярів. Буквар містить тексти, які мають також розвивальне значення. Ілюстрації до підручника виконав закарпатський художник Стефан Кутлан. Переважна більшість малюнків – це краєвиди, елементи домашнього побуту, знаряддя праці, господарські речі, праця людей [4].

«Зорниця» складається з двох частин: перша букварна, а друга після букварна – «Перша читанка». У букварі подано азбуку (горожанську, церковну), завершується підручник молитвами – це свідчить про те, що автор дбає про духовність підростаючого покоління. Учням вчитися читати і писати за таким підручником було легко та цікаво. У букварній частині при вивченні букв подаються прислів'я, загадки, різноманітні віршики. Підбираючи матеріал до «Зорниці», упорядник поєднує навчальну мету з виховним потенціалом того чи іншого тексту. Дібрані О. Маркушем твори через зміст формують у молодших читачів любов до матері, сім'ї, рідної домівки, співгромадян, засуджують такі негативні риси людського характеру, як скупість, заздрість, невдячність, зухвалість, брехливість; характеризують працьовитість українського народу та змальовують красу рідного краю і виховують любов до рідної Батьківщини [10, с. 80–81].

Олександр Маркуш у одній із своїх статей дає вичерпні рекомендації стосовно методики викладання. Він стверджує, що найкращий буквар або методика нічого не варті без добре підготовленого учителя, тобто, хороший фахівець може виправити помилки та недоліки підручника та будь-якої методики. При використанні «Зорниці» в навчальному процесі, автор пропонує річну роботу поділити на чотири періоди: 1) підготовчі вправи, 2) читання і написання друкованих букв, 3) писані букви, 4) читання із «Першої читанки» та детально характеризує їх [5, с. 57].

Буквар «Читайте і пишть», укладачами якого є О. Маркуш та Ю. Ревай, вийшов друком у державному видавництві в Празі у 1937 р. Він невеликий за обсягом, всього 70 сторінок [1]. У підручнику до кожної букви (друковані та писані) подано ілюстрації та коротенькі тексти. Підібрані матеріали до букваря носять навчально-виховний характер. Сюди ввійшли такі тексти: «Правда скупого» [1, с. 56], де засуджується негативна риса людського характеру – скупість, «Гафія» [1, с. 66] – формує у школярів відповідальність, любов до батьків та повагу до старших, «Газдиня» [1, с. 68] виховує любов до праці у підростаючого покоління, «Маленькі горожане» [1, с. 70] – тут розкрито виховні ідеї, які пов'язані з патріотичною тематикою (показано любов до рідного краю).

Добротним підручником, на нашу думку, є «Перша читанка для 1 шкільного року руських народних шкіл», упорядкована О. Маркушем та Ю. Реваем, вона вийшла у 1931 р. накладом державного видавництва у Празі. Зміст книги розділено на чотири частини: I. Школа – Зима, II. Дома, на дворі, III. Весна, загорода, сад, IV. Літо, в селі, за селом [8]. Посібник добре ілюстрований, кожний малюнок відповідає

поданому тексту. На сторінці 37 є печатка Державної народної школи у Великому Березному. Це свідчить про те, що підручник використовувався у навчальній практиці у народних школах Закарпаття у 20–30-і рр. ХХ ст. Твір «Читанка» [8, с. 3], що розпочинає перший розділ читанки, налаштовує учнів на товариські стосунки у школі. У текстах «Роботники», «Лінивонець» [8, с. 10] засуджується така негативна риса людського характеру як лінивість. Оповідання «На помоч», «На дорозі» [8, с. 27, 35] виховують чуйність та любов до ближнього, вчать співпереживати та допомагати іншим. До четвертого розділу читанки упорядники підібрали матеріали, які оспівують чесну працю коваля та чоботаря – це тексти «Коваль» і «Чоботарь» [8, с. 32–33]. Завершується підручник творами «Моя хатка», «Наша родина», «Ми – русини» [8, с. 43–44], які виховують в учнів любов до рідної домівки, родини та Батьківщини.

Для другого шкільного року О. Маркуш та Ю. Ревай упорядкували «Другу читанку», яка вийшла друком у Празі. Зміст підручника складається з чотирьох розділів, які відповідають порам року [2]. Крім позитивних, було багато несхвальних відгуків на цю книгу. У часописі «Народна школа» був надрукований відгук А.А. Фаринича про підручник. Серед недоліків автор вказує на невідповідну мову, на неточності у відповідності програми, зауважує, що «Читанка» незадовільна з виховної точки зору. Стосовно ілюстрацій, рецензент вважає, що вони не зовсім підходять для характеристики карпаторуського краю та побуту. Це зображення галицького і чеського побуту. А.А. Фаринич вимагав переробити недосконале перше видання [13, с. 10]. Врахувавши побажання рецензента, автори докорінно переробили і доповнили друге видання.

До посібника ввійшли тексти, які розкривають красу рідної природи – у віршах Ю. Боршоша-Кум'ятського «Осінь», М. Підгірянки «Ярь», Т. Шевченка «Річка», О.Олеся «На полю», [2, с. 11, 60, 94–95] та ін. У підручнику вміщено багато творів і на шкільну тематику. Наприклад, вірші «Минуло літо», «Зимою», «Молитва школяра», «Грицько», «Дівчатам», оповідання «Василь іде до школи», «Пізній школяр», «Чистота у школі», «Знання – то сила!» [2, с. 3–8, 95] та ін. вчать дітей норм поведінки в шкільному колективі. Тематика працелюбства присутня в оповіданні «Рільник восени», казці «Повільний бусьок», вірші «Хто працює, не бідує», «Малий газда» [2, с. 18, 100, 108] та ін. Розділи «Зима» та «Весна» містять релігійні тексти, а саме: «Святий Отець Николай», «Святий вечір», «Великдень» [2, с. 30–31, 40–41, 78–79]. Наступні дібрані авторами до підручника тексти характеризують сімейні традиції, розкривають тему рідної землі, а також твори, що виховують моральні цінності у підростаючого покоління. Завершується читанка поезією патріотичного спрямування О. Духновича «Подкарпатські русини» [2, с. 128].

«Отчина»: читанка для 3-4 шкільного року народних шкіл (упорядники О.Маркуш, Ю. Ревай). Зміст цього підручника складається з чотирьох розділів: «Осінь» (с. 3–48), «Зима» (с. 50–106), «Весна» (с. 106–150), «Літо» (с. 152–194) [7]. Із перших сторінок автори підручника виховують в учнів любов до природи, рідного села, близьких людей; вірш Т. Шевченка «Мати» [7, с. 10] вчить любити і поважати рідну неньку. У підручник вміщено також твори закарпатських письменників (Луки Дем'яна – «Зимова природа на Верховині», «Ярна природа», Ю. Боршоша-Кум'ятського – «Зима на Верховині», «Ставайте діточки», «Весняна повинь», «Вітаю вас», «Гей не є на світі», «Я Русин», Олександра Духновича – «Руський марш», О.Павловича – «З новим роком», «Я син Beskidів»), а також твори української класики [10, с. 102].

Читанка містить багато творів на історичну тематику. Наприклад: «Плем'я Русинів» [7, с. 57–59], «Як прийняли слов'яни християнство», «Прихід мадярів», «князь Лаборець», «Ужгородський замок», «Воєвода Петро Петрович», «Із історії Хустського замку», «Грушівський монастир» [7, с. 102–104], «Панщина», «Як основалося Ясіня?» [7, с. 104–106] та ін. У тексті «Гуцульська хата» [7, с. 65–66] розкрито один з поширених у минулому типів народного будівництва гуцулів. З допомогою нескладного інструменту, переважно сокири, зводили майстри-гуцули з дерева житло на полонинах. Звичаї описані в оповіданні «Різдво», текстах «Сорок святих», «Великдень», вірші «Христос воскрес!».

У підручнику є доцільною добірка творів про школу. Зокрема, оповідання «До школи» та «Добра думка» (за Невідомським) [7, с. 5, 8], вірш М. Підгірянки «Пісня школяра» [7, с. 7] – розкривають переваги дружби, схвалюють взаємодопомогу у навчанні та вчать учнів налагоджувати дружні стосунки. Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Без праці вона деградує. Будь-які спроби уникнути продуктивної праці зумовлюють негаразди для особистості і суспільства. Отож, елементи трудової діяльності розкрито в оповіданнях «Виноробство», «Народне виробництво джерги». Оповідання «Лущення кукурудзи» характеризує переваги колективної праці, яка є дуже корисною для виховання моральних якостей, дає змогу дитині відчувати себе частиною колективу. Читанка містить уривки «Із думок Т.Шевченка», та тексти «Олександр Духнович», «Хто був Еган» (за І. Кондратовичем) [10, с. 103]. Завершується «Отчина» текстом «Народний гімн підкарпатських русинів». Отже, до читанки автори підібрали такі матеріали, які висвітлюють історію, культуру та побут населення рідного краю.

Значним успіхом користувалась читанка для 5-6 шкільного року народних шкіл «Живе слово», видана у Празі [3]. Упорядники вмістили до підручника твори українських письменників Закарпаття (О. Духновича, О. Павловича, Ю. Боршоша-Кум'ятського, І. Невицької, Г. Стрипського, А. Седлачека) та українських класиків (Т.Г. Шевченка, С. Воробкевича, О. Пчілки, О. Кобилянської, Б. Грінченка, Б.Лепкого, С. Черкасенка та ін.). Зміст підручника розділено на чотири розділи за порами року. Підручник розпочинається творами про школу, які налаштовують учнів на плідне навчання. В оповіданнях (за А. Неверовим та А. Орловим) «Почали з жарту – вийшло поважно», «Сила в товаристві» розкрито переваги колективного навчання. У тексті, передрукованому з «Віночка», – «Хто ми?» розкриваються ідеї людської спільноти. Працюючи над цим текстом, учні поповнюють свої знання про розподіл людства на раси. Тут мова йде про те, що на світі є багато народів. Автор тексту пояснює, за якими ознаками відрізняються люди – це колір шкіри, належність до різних племен і народів [10, с. 104].

У тексті під назвою «Природні багатства Прикарпатської Русі», автором якого є М. Творидло розкрито природні багатства Закарпаття. В. Залозецький у тексті «Дерев'яні церкви» характеризує культурні цінності русинів. Багато уваги О. Маркуш приділяв матеріалам, які спонукають учнів любити свій рідний край, родину, друзів. Цю тематику викладено в ідеях вірша Ю. Боршоша-Кум'ятського «Де мій край?», «В чужині», «Люблю я», В. Гренджі-Донського «Верховино, мати...», І. Невицької «До дому», Б. Лепкого «Рідна хата» та ін. С. Воробкевич у своєму вірші «То наші любі, високі Карпати» оспівує красу Карпат, що вчить читачів любити і берегти природу [10, с. 105].

Зауважимо, що введення до читанки «Живе слово» історичних матеріалів є доцільним, зокрема, твори про Київську Русь. Це тексти «Князь Олег», «Ярослав

Мудрий», «Святослав, князь хоробрий», «Про короля Святополка», «Як святкували коляду на Давній Русі». «О державі Сама», «Через Словаччину», «Моравське-Слезько», «Чехія», «Старий «Орлой» на Празькій радниці», «Як жили давні чехословаки», «Переказ про Чеха», «Бланицькі лицарі» та ін. – це тексти, які розповідають про історію чехословацького народу. Історія народу Закарпаття коротко відображена в таких текстах: «Поход Юрія Раковця через Карпати», «Прилучення Підкарпатської Русі до Чехословацької республіки», де мова йде про те, як чехословацька делегація, маючи на руках рішення Центральної Ради Закарпаття та завдяки діяльності міністра іноземних справ Е. Бенеша, домоглася підтримки з боку членів світової конференції, яка проходила в Парижі у 1919 році. Тут 10 вересня 1919 р. було підписано Сен-Жерменський мирний договір, згідно з яким Закарпаття включалося до складу ЧСР на правах автономії під назвою «Підкарпатська Русь». Підручник містить добірку текстів про знаменитих людей світу: про французького вченого Луї Пастера – «Доброчинець людства», письменника – «Іван Франко», основоположника української літератури – «Тарас Шевченко», чеського педагога – «Ян Амос Коменський», закарпатського діяча – «Адольф Добрянський» та ін. [10, с.105] Отже, характеризуючи зміст читанки О. Маркуша «Живе слово» приходимо до висновку, що підручник містить твори, які виховують в учнів любов і повагу до друзів та сім'ї, уміння цінувати здобутки, зроблені людьми з усього світу.

Вагоме значення для практичної роботи шкіл мав підручник «Світло», читанка для 7-8 шкільного року народних шкіл, виданий у 1932 році в Празі. Печатки, які містяться на цій книзі підтверджують те, що за цією читанкою здійснювалось навчання у ремісничій повторній школі у Великому Березному та у Державній народній школі в Заріччі. Матеріал підручника поділено на 5 розділів: I. «Оповідання, казки, вірші»; II. «Історія – горожанське виховання»; III. «Краєзнавство – географія»; IV. «Природознавство – винаходи»; V. «Господарство – гігієна»; VI. «Додаток» (Конституція ЧСР, горожанські ділові листи) [12]. Перший розділ читанки розпочинається віршем А. Паніва «Школярський марш», а завершується казкою І.Франка «Осел і Лев». Між ними є перекази, народні пісні та казка «Учи лінивого не молотом, а голодом», яка виховує любов до праці та засуджує людську ваду – лінивість; різдв'яні звичаї розкрито у тексті В. Петрецького «Як колядують у Росішці».

Розпочинають розділ другий невеличкі тексти – «Президент Т.Г. Масарик до шкільної молоді», витримки «Із думок президента Т. Масарика» [12, с. 79–81], які впливають на вироблення правильного ставлення молоді до оточення. О. Маркуш та Ю. Ревай ввели до змісту підручника тексти, які знайомлять школярів з працями діячів Підкарпатської Русі, а саме: «Михайло Лучкай» В. Бірчака [12, с. 89–90], де охарактеризовано життя і діяльність закарпатського історика, культурного і церковного діяча першої половини XIX століття, автора «Граматики...» та шеститомної «Історії карпатських русинів»; «Олександр Павлович» (за Д.Зубрицьким) [12, с. 94–96] – публіцист, педагог, релігійний і культурно-освітній діяч; «Перший історик Підкарпатської Русі» С. Бочека [12, с. 101–103] – тут вміщено інформацію про Іоанікія Базиловича та коротку характеристику його праці «Короткий нарис фундації Федора Корятовича». З тексту Е. Свободи «Як творив Микола Алеш» [12, с. 112–114] учні знайомляться із творчістю чеського художника другої половини XIX століття. Твори Ф. Свободової-Гольдманової «Із краю Масарикового», Де Амічіса «Молодий падовський патріот», З. Вінтера «На Білій Горі», Й. Ферстера «Фрідріх Сметана», І. Копти «Милан Ростислав Штифаник»

ознайомлюють школярів з історією Чехословаччини та її визначними діячами. Я.Гербена у своєму тексті під назвою «Ян Амос Коменський» [12, с. 137–139] стисло характеризує життя і діяльність чеського педагога. До підручника також подано інформацію про класиків української та російської літератури у текстах – «Лев Миколаєвич Толстой» [12, с. 103–104] й «Та чотири хвилини з життя Тараса Шевченка» [12, с. 140–142]. Суспільні верстви (стани), закони і судочинство, просвіту і науку у середні віки охарактеризовано у тексті «Суспільний лад і життя в середні віки» [12, 151–154]. Твір «Монастирі і монастирське життя» [12, с. 154–155] коротко знайомить школярів не тільки з історією заснування найдавнішого монастиря в Європі, а й з життям і діяльністю монахів.

До змісту третього розділу внесено матеріали, що знайомлять школярів з красою та особливостями природи, населення, культури різних частин світу. Виклад матеріалів розпочато віршем «Перед екскурсією», в якому розкрито переваги відпочинку з друзями на природі. Красу навколишньої природи передають твори про карпатський край – оповідання С. Руданського «Краса Підкарпаття», вірш «Гей повіяв», тексти С. Кліма «Красоти нашої республіки», І. Фрігіца «У витковських гутах». Історію та звичаї одного із сіл краю описано у матеріалі А. Буркацького «Руська Мокра» [12, с. 163–166]. Господарську діяльність на одній із полонин Підкарпатської Русі охарактеризовано в тексті «На полонині Менчул» [12, с. 166–168], який вчить учнів любити працю.

Краса української природи змальована в текстах – Г. Хоткевича «Старий Київ», «Пороги на Дніпрі», М. Коцюбинського «Море», у вірші «Ніч на Дніпрі». Про різні куточки світу описано в творах М. Творидла «Данія і її жителі», Я. Неруди «Бахшиш», Е. Врази «Лови на слонів в Сіамі», Е. Берте «Як живуть на Гавайських островах», передруковані з англійських читанок «Образчики із Туреччини», «В Греції», «Про Лапландців», з читанки Крушельницького «На вершку Етни», з читанки «Родна мова» – «Чиказькі бойні», із часопису «Світ дитини» – «Через Анди», «На полях Аргентини», «Людські домівки» [10, с. 107–108]. Ці твори формують у дітей правильне світосприйняття та розширяють кругозір.

Перша частина наступного розділу читанки присвячена природознавству. Ця дисципліна вчить дітей любити та поважати природу, а також дозволяє їм ознайомитися з основами астрономії, географії, біології, хімії та фізики. Учні вивчають елементарні речі, як, наприклад, чому трава зелена, чому сонце світить, що таке повітря. Теми творів другої частини розділу розкривають творчу працю винахідників, які створили багато важливого і корисного для всього людства. Це тексти В. Келермана «В шахтах» [12, с. 285–294], М. Шамрая «На табаківній фабриці» [12, с. 304–306], «У цукроварні» [12, с. 299–303], Л. Яценка «Пригоди кожів» [12, с.309–312], «На миловарні» [12, с. 320–323], У. Сінклера «На американському заводі» [12, с. 312–315], І. Лайхеса «Залізо», А. Гебе «Добування нафти», В. Дашкевича «Торф» [12, с. 323–332], за Ф. Флюсом із 5 розділу «Хлібороб-винахідник» [12, с.370–372]. Завершується читанка додатком, де характеризується конституція Чехословацької республіки.

Висновки. На основі опрацьованих джерел та аналізу змісту букварів і читанок можемо зробити низку висновків. Виходячи з положення про те, що шкільний підручник належить до категорії спеціально, з певною метою створених засобів навчання і є носієм змісту освіти, О. Маркуш та його співавтори, при укладанні підручників для народних шкіл керувались дидактичним принципом систематичності та послідовності у навчанні.

Вдалих підбір творів, компактність, лаконічність тексту, рідна мова написання, відповідний ілюстративний матеріал – все це робило підручники О. Маркуша доступними для відповідного віку учнів, сприяло швидкому засвоєнню матеріалу.

Практичний педагогічний досвід О. Маркуша при розробці дидактично-змістової моделі підручників для читання дав можливість автору вдало поєднати тогочасні надбання науки, досвід європейського та українського підручникотворення.

При доборі та угрупованні матеріалу до своїх підручників автор вдало реалізує принципи доступності, наочності, гуманізації і наступності.

Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні реалізації О. Маркушем книгознавчих вимог при створенні книг для читання.

Список використаних джерел

1. Букварь. Читайте и пишіть / уложили : Александер Маркуш, Юліян Ревай. – Прага: Державне видавництво, 1937. – 70 с. (Одобрено розпорядком министерства школьництва и народної освіти з дня 23.VI.1937, число 83.334/37-I/1, яко учебник для 1-го поступного рочника народных школ с подкарпаторуським учебным языком).
2. Друга читанка для 2. поступного рочника народных школ / упорядковали: А. Маркуш, Ю. Ревай. 2-ге вид. – Прага : Державне видавництво, 1937. – 132 с. (Одобрено розпорядком Министерства Школьництва и Народной Освіты з дня 23. юня 1937 р., ч. 85.368/37-1/1, яко учебник для 2-го поступного рочника народных школ с подкарпаторуським учебным языком).
3. Живе слово. Читанка для 5-6 школьного року народных школ / сост.: А. Маркуш, Ю. Ревай. – Прага: Накладом держ. вид-ва, 1931. – 198 с.
4. Зорниця. Перша книжочка до читаня для руських детей / сост.: Александр Маркуш. – Ужгород: Книгопечатня “Свобода”, 1925. – 128 с. (Серія: Выдання Педагогичного тов. Подкарпатской Руси в Ужгороди. Ч. 11. (Допущена до уживаня в руських народных школах розпоряженем школьного отдела цив. управы Подкарпатской Руси з дня 21. юня 1925, ч. 11.843/25.).
5. Маркуш А. Поступ по Зорници / А. Маркуш // Учитель. – 1927. – Роч. VIII. – Ч. 2-3. – С. 57–60, 101–103.
6. Маркуш А. Читання-писання в елементарной класі / А. Маркуш // Учитель. – 1925. – Роч. VI. – Ч. 7. – С. 129-137.
7. Отчина. Читанка для 3-4 школьного року народных школ / упоряд. : А. Маркуш, Ю. Ревай. – Прага: Книгопечатня Державного видавництва, 1931. – 198 с. (Одобрено розпоряженем Министерства Школьництва и Народної освіти з дня 21.IX.1931, число: 119.729/31).
8. Перша читанка для 1 школьного року руських народных школ / упоряд. : А. Маркуш, Ю. Ревай. – Прага: Книгопечатня Державного видавництва, 1931. – 47 с. (Одобрено для уживання в руських народных школах розпоряженем Министерства Школьництва и Народної освіти з дня 5 марта 1930, число: 16.253/I-30).
9. Подкарпаторуській Букварь / сост.: Е. Егрецькій, М. Гулянич, А. Маркуш. – Ужгород: Типографія «Школьная Помощь», 1923. – 80 с. (Допущено до дочасного уживаня в руських народных школах розпоряженем школьного отдела цив. управы Подкарпатской Руси з дня 30. юля 1923, ч. 17.762/23).

10. Розлуцька Г.М. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919-1939 рр.): монографія / Г.М. Розлуцька. – Дрогобич: Коло, 2005. – 282 с.
11. Розпорядження Міністерства Школярництва и Народной Просвіты. Розпоряджене з дня 10. юнія 1925, ч. 14.694, котрым зміняєся поступ при адміністрації посвещения // Урядовый вистник школьного оддела цивильной управи Подкарпатской Руси. – Ужгород. – 1925. – Роч. V. – Ч. 5-6. – С. 139–145.
12. Світло. Читанка для 7–8 школьного року народних школ / упоряд.: А. Маркуш, Ю. Ревай. – Прага: Книгопечатня Державного видавництва, 1932. – 412 с. (Одобрено розпорядженем Міністерства Школярництва и Народной освіти з дня 31.XII.1931, число: 186.987/31-I/1).
13. Фаринич А.А. Читанка для 2-го класса народных школ А. Маркуша и Ю. Ревая / А.А. Фаринич // Народна школа. – 1936. – Р. XVI. – № 3. – С. 8–10.

Данилец Наталья, Розлуцкая Галина. Репрезентации методических идей Александра Маркуша в содержании учебников для чтения. В статье на основе анализа содержания букварей – «Подкарпатурський букварь», «Зорниця», «Букварь: читайте и пишите» и книг для чтения – «Вторая книга для чтения», «Первая книга для чтения», «Живое слово», «Отчина», «Свет» проанализированы особенности методических взглядов одного из известных образовательных деятелей Закарпатья Александра Ивановича Маркуша в 20–30-е гг. XX века. Акцентировано внимание на репрезентации при разработке дидактически-содержательной модели учебников для чтения практического педагогического опыта автора.

Ключевые слова: школьные учебники, Александр Маркуш, методические идеи, буквари, книги для чтения.

Danylets Natalia, Rozlutska Halyna. The Representation of Methodological Ideas of Oleksandr Markush in Textbooks for Reading. On the basis of thorough scrutiny of the content of such ABC books as: "Podkarpatorusky ABC", "Zornytsia", "ABC Book: Read and Write" and books for reading – "The Second Reader", "The First Reader", "The Living Word", "Otchyna", "Light" there have been analyzed methodological views of Oleksandr Markush, one of the prominent educational leaders of Transcarpathia in the 20-30-ies of the 20th century. Attention is focused on the representation of the author's practical pedagogical experience when designing a didactic and content model of textbooks for reading.

Keywords: school textbooks, Oleksandr Markush, methodological ideas, ABC books, readers.